

NYELVJÁRÁSI SZÖVEGEK NAGYKÖNYIBŐL

SZABÓ JÓZSEF

Nyelvjáráskutatással azóta foglalkozom, amióta elhatároztam, hogy szakdolgozatomat Nagykőnyi nyelvjárásából készítem el. Nagykőnyi Tolna megye északnyugati részén terül el, a Koppány patak szeli két részre. Munkámat nagyban megkönnyíti, hogy ismerem és máig is beszélem a falu nyelvjárását. A mellékelt szövegeket a múlt év novemberében jegyeztem le. Gyűjtőmunkámat segítette az a tény, hogy a leírt szokásokban (korbáncsullás, kottyullás) magam is részt vettem, illetőleg többször volt alkalmam megfigyelni a kenyérsütés, borecetkészítés műveletét otthon a családban. Nagyon örültem, hogy mindenhol készségesen segítettek otthon olyan kérdésekben is, amelyekről ma már csak tudnak, amelyre ma már csak emlékeznek, de már kihaltak (szemverés, pillekészítés). A szövegekben előforduló tájszavakat egy most készülő kis szójegyzékbe gyűjtöm össze. A közlők adatait mindig az adott szöveg végén jegyeztem föl. Rendelkezésemre áll még több nyelvjárási szöveg is, de ezeket még szeretném átvizsgálni, kiegészíteni.

1. Kenyérsütésről

Előtte való réggē főtészünk melegénnyi két liter vizet, mikor meglanygyosodik, akkor behozzuk a riblit, amugy még nevezik sütnyivalónak is. Akkor beleöntyük, akkor fakalánnya aszt naponta mēkkevergyük tōpször. Akkor hozunk élesztőt ēty pōngő árát, aszt belekevergyük estefelé, akkor lēhozzuk a lisztet estefelé, akkor beleszitájjuk a teknyőbe. Akkor asztat hagyjuk még lē nēm akarunk fekünnyi. Mikor este lē akarunk fekünnyi kilenc óra felé, akkor mēgtēsszük a zanya kovászt. Akkor belereszellünk két szēm krumplit még asztat a riblis vizet, akkor kivergyük fakalánnya.

(Mit neveznek anya-kovásznak?)

Amit mos mēkcsinyállunk.

(Hol csinálják ezt?)

A sūtőteknyőnek a zēggyik felibe.

(Mi van benne, az anya-kovász miből áll?)

Abbu a riblibü, még abbu ja zēlesztőbü még akkor két liter vizbü, még az a két szēm krumpli. Mikor kiverjük, akkor kell három órájig, négyig. Akkor főkelünk melegittünk vizet, akkor ēdagasztyuk, akkor aszt hagyjuk mēgen két óra hosszájig a teknyőbe. Akkor kiszakajtyuk a szakajtóba két óra után, akkor mēkkezgyük a kemēcefüttést.

(Mivel szoktak fütteni?)

Üszékcsutávā mēk krumpiszárral is, borsószómávā, ami vót ijen viszik-vaszak. Akkor mikor megfűt a kemence, közelédett a fűtés, hogy jó léssz a kemence, akkor kiszakajtottuk a szakajtóba a kényeret. Asztákkor kipucútuk a peméttē mēg a szénvonyóval a kemencét. Akkor beőttöttük a kényeret. Akkor másfél óráig beh hattuk. Mikor mēkpirút, szépen mēksűt, akkor kivéttük, akkor mēgmozdattuk, akkor asztán vége lett a sütésnek.

(Mit tettek a kemence elé?)

Magunk csinyátunk tévőt.

(Miből csinálták?)

Dészkat uan gömbölüre kifarakták, csinyátunk rá fogantyuját, akkor kívübellü pojvássárrā mēksárosztuk vastagonn, akkor av vót a tévő.

(Most is van még ilyen tévő, már nem csinálnak?)

Mos má kevés helēn va, ijen nēm igēn akad.

Elmondta: Szabó Józsefné 52 éves, Nagykónyi, 1962. nov. 6.

2. A borecet készítéséről

Régente nēm szoktunk bódba mēnni ecetér, magunk szoktunk házilag csinyányi. Usz szoktuk, hogy ēgy litēr borrá kesztük, akkor tettünk bele riblit, amugy nevezvē sütnivalót ēk kis ruhába.

(Mibe tették ezt bele?)

Akkor vëttünk ēgy négy vagy öt litérés duncosüjegét. Akkor ēgy liter borrá kesztük. Akkor beletettük a sütnivalót mēg a riblit ēk kis ruhábo.

(Sütnivalót vagy riblit?)

Riblit, az ēggy. Akkor aszt mindig ugy öntözgettük fő hetenkén, hogy mēg nē csömöllöggön, ēggy-ēf fēlitēr borrá.

(Mibe tették a riblit?)

Bele abba a borba, avval a ruhávā.

(Egy kis ruhába?)

Abba.

Akkor mikor mēkszaporodott, hogy mēg nē csömöllöggön, mindik csak kicsinyēskén öntöttük. Utóbb telli lett a zötlitérés üjeg, akkor fēre szűrtük a zecetēt. De mindenre lēhetett hasznányi, jó vót.

(Azt, ami keletkezett abba az üvegbe, hogy nevezték?)

Akkor asztat ugy nevezték, hogy borgyuja, lett abbu a ribli közepinn ēggy uan borgyuja.

(Milyen volt az?)

Tisza pirozs vót mind a vér. Ippen uan vót mind ēn nad darab aludvér. Akkor abbu má tuttam annyi ēgyik szomszédnak is, másiknak is, mer akkor am má mindig nyótt, akkor má soknak nem köllött ujra kezdenyi, csak avval a borgyujávā a zecetcsinyállást. De nagyq jó ecet lett utánna.

Elmondta: Szabó Józsefné 52 éves, Nagykónyi, 1962. XI. 6.

3. A Pillekészítésről

Mikor én fijatal vótam, usz szokták a mēnyecskék, hogy csinyátak rózsa-fábu konytyot és akkor főtűszték a fejükre huzótüvē. Akkor osztán mikor fő-tűszték, akkor hosszi keszkenyőt tettek a fejükre, a sarkát, hosszi sarkot hattak,

a derekukig ért a sarka, a sarkát kicifrátág gyönygyē, mindēnnē, asztákkor cifra vót. De azután később má ēhatták aszt is, halom pillét kesztek. A pillét még ugy csináták, hogy vettek féméter selmēt, akkor aszt kivárták virág rózsávā, akkor asztán tettek rá cintányért, szécskagyöngyöt, kicifráták.

(Mire varrták rá?)

Vót uan kemén pappir, asztat ēsszevārták még slingüllést vettek fémétért, āra vārták rájja. Asztákkor mikor uj mēnyecske vót, asztat hordosza mindēn felé.

(Meddig hordták?)

Horták, még tiz évig is horták.

(Van-e még ilyen?)

Még va, de má a ziskatulába tartják mos má, mer má nēm divat.

Elmondta: Rabb Imrénē, 77 éves, Nagykönyi, 1962. nov.

4. Korbáncsullás

A korbáncsullás az még ēggy aprószentēk naptya ki vót nevezvō még májig is aprószentēk naptjának nevezik. Akkor az a korbáncsullás még ugy történt... Ugye má előre készítettük mink esztet, örūtünk neki, hogy maj gyün ām ez a zaprószentēk is.

(Miből fonták a korbáncsot?)

Aszt a korbáncsot..., lészettük mink mind aféle gyerekēk, ēmēntünk a fűzfákro, asztán fűsfaágot szēttünk. Akkor sógorunkā vaty körösztapánkā mēkfonyattuk. Nyóc ágra fonták. Szēb vót, még annak is örūtünk, hogy uan szēp kis korbáncs vót. De az az asztán akkor a jis uan formán történt, hogy korán köllöt nekünk kēnyi, mink gyerekēk vótunk, iskolás gyerekēk.

(Legények is jártak?)

Legények is jártak, de aok má csak napközbe mēntek. De mink gyerekēk, iskolás gyerekēk, mink má akkor ugyē, akkor hát korán kētünk. Asztán akkor mink ēkesztük a zablakot kopoktatnyi: szabad-ē korbáncsúnyi? Hát vót uan hel, ahun vótak lányok, ottan nēm akarták engennyi, de csak a lányok. Akkor a zaptyuk mēk kisurran a konyhábo, suttyomba beengedēt bennünket, hogy a zágyba érhessük aszt a lánt.

(Mit szoktak mondani ott?)

Hát akkor asztán ēkesztük.

(Sorba a háziakon, ugye?)

Ēkesztük: Hála Isten mēgértük eszt a mai napot,
Ugy mind aprószentēk naptját,
Engeggye zēdes Jēzusunk,
Többeket is érhessünk,
Erőbe-egészségbe ētőthessük.
Aggyon a zisten bé bort, bé buzát,
Lélēk üdvösségēt, erőt-egészségēt.
Ha a zisten kiszólit a zárnyég világbu,
Aggya mēg a zörög boldokságot.

Akkor osztán ēkesztük, ēsőbe a zapánn. Hát ugye ugy vót a tisztēlet, a zōregēnn kesztük: friss, egészségēs léggyēn, feje nē fájjon, porzsávās nē léggyēn,

lábai në fájjanak, keze në fájjon, körömmérég a zujján në légýen, hát osztán, térde në fájjon, térdekalácsa ki në essén, csusz në járgya fejit, háta në fájjon, mindéne, ez-az, mindén ehho hasonló, asztán közbe mindig ütöttük hun itt, hun ott. Asztákkor, akkor ékesztük a lánt, akkor asztán montuk nekijje: friss légy, egésségés, csusz në járgya fejed, körömmérég a zujjadon në légýen, jó fonyó, jó kötő, jó váró, jó mosó légy, szorgalmas légy. Ha vizér künnek borér mënny, borér künnek vizér mënny! Asztán így sorba ütöttük minden vágásra üket. Asztán evvel akkor még a gazdaasszont is mékkorbáncsútuk, jó hégyibe vertünk.

(Annak is ezt mondták?)

Annak is ugyaneszt mondtuk, hogy: jó, szorgalmas légýen, jó fonyó, jó kötő, jó mosó, jó főző légýen, jó ebédet főzzön a zurának még még több ehho hasonlót montunk nekijje.

(Mit szoktak kapni ezért?)

Ezért kaptunk ek kis ómát, körtét, ijen aszalékfélét, még még vót uan hogy aszätszivát, mék két krajcárt, tisz fillért, harminc fillért.

Elmonda: Biró Ferenc 62 éves, Nagykónyi, 1962. XI. 6.

5. Kottyullás

A kottyullás ez ujan dolog vót, egy régi, nagyó régi szokás vót nálunk, ékesztük, Luca naptyát alig vártuk mink gyerekék vótunk, iskolások. Jártunk, két pajtás összefogott, de má koránn, koránn. Megbesztük előtte való este, hogy mi nagyó korán kelünk, hogy méhessünk házakhó kottyúnyi. Mer, hotyha mink korán nēm mégyünk, akkor a gazdasszonyok nem engennek be, hogy a tikokat mék ki nēm engedi. Akkor köllött sijetnyi. Hát azon vótunk, hogy miné tőp hēre méhessünk, hát korán kétünk. És emēntünk, bekopoktattunk a zablakonn: szabad-ē kottyúnyi? Kiszótak: szabad. Hát mikor aszonták, hogy szabad, mind akkor emēntünk, karót kerestünk vagy a favágittón vagy a szomszédba, mer még asztat jobb szerették, hotyha máshunnan hosztuk aszt a karódarabot, amire ráűtünk a szobába kottyúnyi. Hát asztán kérdészték is: hunnan hosztatok gyerekék ezt a karót? Montuk: a szomszédbu. Akkor nagyon örűtek: csak üjjetek le asztán kottyújkatok!

(A szoba közepire ültek?)

A szoba közepire űtünk, asztán ottan akkor ékesztük szép lassan a mon-dókánkat:

Kitty-kotty, kitty-kotty, maj hajná lessz, maj mégvérad,
Kétéknek annyi csibéjjük légýen, mind a rētēnn a fűszál;
Annyi zsirgyuk légýen, mind a kudba a viz;
Uan vastak szalonnájjuk légýen, mind a mestérgērēndájja;
Ujan kóbásszuk légýen, mind a harangkötél;
Annyi tojássuk légýen, mind a zégēnn a csillag.
Hát asztán még akkor a tetejire még más viccet is:
Kitty-kotty, kitty-kotty, maj hajná lessz, maj mégvérad,
Kéték lányuk főlépēt a kemēncére, leégēt a szoknyájjaszéle.
Kéték lányuknak uan nagy csöcse légýen, mind a dori korsó,
Kéték lányuknak uan s . . . vágánya légýen, mint a zuzorai horhó.*
Kitty-kotty, kitty-kotty, maj, hajná lessz, maj mégvérad.

* Ozorai horhó (Ozora község nevéből).

Asztán akkor má ěmontuk igr ősze-vissza mindēnfélēt, akkor a gazda-
asszon hozza jám a kukoricát a szakajtóba. Hát akkor ěkezd ránk hintenyi.
Még akkor nyugottan űtünk, de akkor még hoszta jám a pohárba a vizet is,
hogy hát: igyatok is tikok, tik is igyatok tikok! Hát akkor má mink fölgrá-
tunk, asztán akkor főkētünk.

(Mit adtak ezért?)

Hát akkor asztán attak ómát, ěggyik helēn körtēt, másik helēnn aszalékot,
akkor vót uan ház, ahun mēk két krajcárt, ěty krajcárt. Igy osztán hát örütünk
ennek, minnek.

(Máskor is ilyesmit kaptak?)

Máskor is, mēk kis Jézus köszöntésbe is, akkor is igr ómát, aszalékot, mēk
két krajcárt, ehő hasonlót kaptunk.

Elmondta: Biró Ferenc, 62 éves. Nagykönyi, 1962. XI.

6. A szemverésről

Asztán még ěggyet mondok. Mikor a kizsgyerēk beteg vót, mindēnféle, ke-
hűt, mindēnféle, aszonták szemverésbe vā. Hát ěgyütt az a zasszon mēgenn,
akkor raktak tüzet, akkor asztán összetörte ott a parazsat, oda tette mēgenn
a gyerek feje fölé. Őntötte bele a parazsat, imátkozott, akkot tett bele ěp para-
zsat, aszonta hotyhát szemverésbe vā. Hát hármát csinyát a zasszonnak, hár-
mat még ā zembērnek, hotyhát ki verte mēg. Aszongya: ez a három lēūt, a zas-
szonyé vót, asszon verte mēg. Másoccor is mēgöntötte, aszongya embēr verte
mēg, mer a zembéré sülett ē.

(Aztán mibe tette bele a parazsat?)

Hát a vízbe, edembe, oda a gyerek vagy lán feje fölé.

(Kire mondták, hogy szemverésben van?)

Hát akkor szokott szemverésbe lēnni uan gyerekfēle, vagy nagyobb férhő-
mēnő lánfēle, ha mēksodáták, nagyō mēgbámúta uan fehērnēpfēle, vagy legēn-
fēle, embērfele. Vót uan lán, hogy bāld után szokot fájni a feje majdnēm min-
dig. Szokták is nekijje mondanyi: bisztos mēkteccēttē māmēg valakinek. Asztán
ěhijták a javósasszont mēgenn. Am mēg űntött a zűjekpohárba vizet, mēg aután
tett abbaja pohárbo parazsat és azután szentűt vizet is tēt hozzájja. Annak
a gyerekek mēg vagy lánnek, amēllik beteg vót, köllött innya belüle három
kortyot is, mer hogy maj dattu hēregyün. Asztán még a javósasszom mēg is
mosta vele ja homlokát is.

(A parázssal mit csinált?)

A parazsat mēg asztat a vizet, amibe vót a parázs, a zágya alá buritotta.
Közben aután persze imátkozott ám, mindēnfēle.

(A beteg meggyógyult ettől?)

Hát. Aszonták, hogy ettü má mēggyógyull, hogy maj hēre-gyün tüle. —

Hát ěccēr mikor má legēnkēttem csinyátam ěv viccēt. Mondok én is csi-
nyálok, ide Bakiēkhó mind a Győri Feri lakik, maj dēn is csinyálok uan szenezs
vizet. Od vótak a lányok, ot fontak, mink mēg od vótunk legēnyēk, ijen sűdő
gyerekēk, asztán én is mondok: kinek fáj a feje? — Zenyim. — Maj csinyálok
szenezs vizet. Hát kimēntem, foktam uan kis három darap küjet, tégladarabot
mēg asztán három kizs daraf fát. Na, gyerünk ide! Főtartottam a feje fölé,

ráöntöttem, — nēm melegittem ám mēk — halom csak ugy vittem oda.
 A tégladarabot mikor ráeresztettem, akkor a fejire koccant. — Mēgverték szem-
 mē, férfi verte mēg! A másik hármát beletettem, a fehérnépé föllü maratt.
 De ami bele sülett am mēg a férfiyé vót.

(Az kő volt?)

Tégladarab vót, amit föllü hattam, am mēg fadarab.

Elmondta: Szakály János 85 éves, Nagykónyi, 1962. november.

MUNDARTLICHE TEXTE AUS NAGYKÓNYI

von

J. SZABÓ

Nagykónyi gehört zum ~~ungarischen~~ ^{transdan.} Mundartgebiet. Die vom Verfasser gesammelten
 Texte behandeln verschiedene ungarischen Volksgebräuche und Arbeitsprozesse in phonetisch
 treuer Abschrift. Die Arbeit des Verfassers war dadurch sehr erleichtert, dass er selbst in
 Nagykónyi geboren ist, gelebt hat und dass er die Mundart von Nagykónyi auch selbst spricht.